

Original Research

Examining the Relationship between Civil and Criminal Liability in Iranian and English Law

Morteza Khalifa ^{1*}

1 Master of Private Law, Faculty of Humanities, Tonekabon Branch, Islamic Azad University, Tonekabon, Iran.

Article ID: ahrar-53184

<p>Received: July , 11, 2024</p> <p>Accepted: September, 22 ,2024</p> <p>Available online: September, 22 ,2024</p> <p>Keywords: Fault-based liability, no-fault liability, intent, criminal liability policy, lack of liability</p> <p>Main Subjects: Civil Liability</p>	<p>Abstract</p> <p>Criminal policy is the most important characteristic of legal systems worldwide, and every legal system, in order to impose criminal responsibility on an individual, establishes certain conditions under the title of the elements of criminal responsibility within its laws and regulations, and undertakes policymaking in this regard. The legal systems of Iran and England, despite having fundamental differences, share both similarities and distinctions in this policymaking and do not follow uniform criteria. In general, in the law of both countries, the concepts of civil liability and criminal liability are defined separately; however, in some cases, these two concepts may be pursued simultaneously. In English civil liability law, the general rules of liability are categorized under three headings: liability arising from negligence, liability arising from intent, and strict liability. In contrast, the general rules of civil liability in Iran are classified into two main categories: fault-based liability and strict liability. Despite the apparent differences between the two systems, the general rules of civil liability in both countries are adaptable and strive to achieve the goal of administering justice and compensating unjust harm. In this article, by examining the criminal and civil liability policies in the legal systems of Iran and England, it was observed that the age of reason and criminal maturity, as well as the general civil rules, are accepted as principles in both systems, and the imposition of criminal responsibility on individuals is conditioned upon reaching a certain age and possessing reason and criminal maturity.</p>
--	--

*Corresponding Author: Morteza Khalifa

Address: Master of Private Law, Faculty of Humanities, Tonekabon Branch, Islamic Azad University, Tonekabon, Iran.

Email: m.khalifeh60@gmail.com

Extended Abstract

1. Introduction

Nowadays, criminal and civil liability share many common features, both being the result of human freedom and choice. Both aim to eliminate or reduce undesirable behavior, define the sanctions and conditions for their application, and determine the scope of liability for fault; in this respect, they are considered complementary. In Iran, criminal policymakers have, under certain conditions, abolished the distinction between age and gender in relation to maturity, and have instead established a specific age as the age of criminal responsibility—derived from the opinions of jurists to ensure compliance with religious principles and aligned with international documents and conventions. In English law, the abolition in 1998 of the presumption of incapacity for children aged 10 to 14 under the Crime and Disorder Act, although it played a very important role in preventing juvenile delinquency, has in practice led to a significant increase in the number of detained children compared to other European countries.

2. Theoretical Framework

In this study, first the general rules of civil liability and criminal liability in England and Iran will be examined, and then the types of liability discussed and their relationship in English civil and criminal liability law will be examined, with a look at related issues in Iranian law.

3. Methodology

This article, through a library study and by examining the policy-making of criminal and civil liability in the legal systems of Iran and England, shows that in both systems, reaching a certain age along with sanity and criminal maturity is the main condition for imposing criminal liability, and general civil rules have also been considered as accepted principles.

4. Results & Discussion

The main purpose of criminalization in many cases is to protect victims and compensate their losses; even in serious crimes such as intentional murder, the fate of the offender is left to the decision of the victim's family. Victim protection plays an important role in reducing crime, achieving criminal justice, and compensating material and moral damages. The United Nations, through the adoption of the *Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power**, has sought to guarantee victims' rights, but these regulations have not been very successful in practice, since they focus more on procedural aspects of victim protection rather than substantive rights, and due to political interests of states, they have been less welcomed and accepted.

5. Conclusions & Suggestions

The legislator, through various provisions of the Penal Code, has addressed victim protection, the necessity of compensation, and practical mechanisms for achieving it. These and similar provisions indicate that the legislator, based on profound religious and ideological foundations, has paid attention to the issue of redress and safeguarding victims' rights from the stage of trial to the issuance of judgment and beyond. However, such measures, while essential for protecting victims and securing their rights, are insufficient; because in certain cases where the principal offender is not identified, or if identified is unable to provide compensation, or even if able is inaccessible for various reasons, the legislator has not offered alternative mechanisms for compensating victims—such as public funds, mandatory insurance, or supportive associations.

بررسی رابطه مسئولیت مدنی و کیفری در حقوق ایران و انگلستان

مرتضی خلیفه^۱

۱ کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.

کد مقاله: ahrar-53184	
<p>چکیده</p> <p>سیاست‌گذاری جنایی مهم‌ترین شاخصه دستگاه‌های حقوقی دنیا است و هر نظام حقوقی برای اینکه بتواند مسئولیت کیفری را بر کسی تحمیل کند شرایطی را تحت عنوان ارکان مسئولیت کیفری، در قوانین و مقررات خود وضع و به سیاست‌گذاری در این رابطه اقدام می‌کند. سیستم حقوقی ایران و انگلستان علی‌رغم اینکه دارای اختلافات اساسی بوده اما در این سیاست‌گذاری اشتراکات و تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند و از معیارهای واحدی تبعیت نمی‌کنند. به‌طور کلی در حقوق هر دو کشور، مفهوم مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری به‌صورت جداگانه تعریف شده‌اند، اما در برخی موارد، این دو مفهوم می‌توانند به‌صورت هم‌زمان تعقیب شوند. در حقوق مسئولیت مدنی انگلستان، قواعد عام مسئولیت مدنی تحت سه عنوان: مسئولیت ناشی از بی‌احتیاطی، مسئولیت ناشی از عمد و مسئولیت بدون تقصیر مطرح می‌شود اما قواعد کلی مسئولیت مدنی ایران را باید در دودسته‌ی کلی مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر مطرح نمود. علی‌رغم تفاوت‌های ظاهری موجود بین دو نظام، قواعد عام مسئولیت مدنی دو کشور قابل انطباق بوده و برای رسیدن به هدف اجرای عدالت و جبران زیان ناروا می‌کوشند. در این مقاله با بررسی سیاست‌گذاری مسئولیت کیفری و مدنی در نظام حقوقی ایران و انگلستان در موضوعات فوق‌الذکر مشاهده گردید سن عقل و رشد جزایی و همچنین قواعد عام مدنی در هر دو نظام به‌عنوان یک اصل پذیرفته‌شده و تحمیل مسئولیت کیفری نسبت به افراد بر رسیدن به سن معین برخوردار از عقل و رشد جزایی منوط شده است.</p>	<p>تاریخ دریافت:</p> <p>۲۱ تیر ۱۴۰۳</p> <p>تاریخ پذیرش:</p> <p>۱ مهر ۱۴۰۳</p> <p>تاریخ انتشار:</p> <p>۱ مهر ۱۴۰۳</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>مسئولیت مبتنی بر تقصیر، مسئولیت بدون تقصیر، عمد، سیاست‌گذاری مسئولیت کیفری، عدم مسئولیت</p> <p>محرورهای موضوعی:</p> <p>مسئولیت مدنی</p>

نویسنده مسئول: مرتضی خلیفه

آدرس: کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.

ایمیل: m.khalifeh60@gmail.com

۱- مقدمه

امروزه مسئولیت کیفری و مدنی ویژگی‌های مشترک زیادی دارند که هر دو نتیجه آزادی و اختیار انسان است و هر دو درصدد از بین بردن یا کاهش رفتار ناپسند هستند و ضمانت اجرا و شرایط اعمال آن و قلمرو مسئولیت خطا را مشخص می‌کنند و از این جهت مکمل هم محسوب می‌شوند. سیاست‌گذاران کیفری ایران موضوع تفکیک سنی و جنسی بلوغ را تحت شرایطی نسخ و یک سن مشخصی را به‌عنوان سن رشد جزایی که برگرفته از نظرات فقها به جهت رعایت موازین شرعی و منطبق با اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز باشد، تعیین نمایند. در حقوق انگلستان حذف اماره عدم رشد اطفال بین ۱۰ تا ۱۴ سال در سال ۱۹۹۸ بر اساس قانون جرم و بی‌نظمی هرچند در پیشگیری از بزهکاری جوانان نقش بسیار مهمی داشته است، اما عملاً سبب شده است که آمار کودکان بازداشتی در مقایسه با سایر کشورهای اروپایی به‌مراتب افزایش چشمگیری داشته باشد. در این پژوهش ابتدا قواعد کلی مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری انگلستان و ایران و سپس انواع مسئولیت‌های مطروحه و رابطه آن در حقوق مسئولیت مدنی و کیفری انگلستان، با نگاهی به مباحث مربوط در حقوق ایران مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۲- پیشینه تحقیق

محمدجعفر حبیب زاده، سپیده میر مجیدی (۱۳۹۱) در تحقیقی به‌عنوان مطالعه تطبیقی مسئولیت کاهش‌یافته در حقوق کیفری ایران و انگلستان این فرضیه را مطرح کردند که مسئولیت کاهش‌یافته جایگاهی در گفتمان قضایی حقوق ایران ندارد و مسئولیت کیفری در دو وضعیت کامل یا عدم مسئولیت مطرح شده است.

مهراب داراب پور، (۱۳۸۷) با ترجمه مقاله‌ای با عنوان اصول کلی مسئولیت مدنی در سیستم حقوقی انگلستان دریافت مطالعه تشابهات و تفاوت‌های بین دو نظام حقوقی اعم از نحوه وضع قوانین، تنقیح آن‌ها، نحوه رسیدگی دادگاه‌ها و حدود مسئولیت‌ها و طریقه اجرای احکام می‌تواند در رفع مشکلات مطروحه در جامعه مورد استفاده قرار گیرد.

نسرین مهر آرا و بهروز نوروزی (۱۳۹۸) با بررسی سیاست‌گذاری ارکان مسئولیت کیفری در حقوق ایران و انگلستان با نگرشی بر نظرات امام خمینی (س) و دیگر فقها دریافتند هر نظام حقوقی برای اینکه بتواند مسئولیت کیفری را بر کسی تحمیل کند، یکسری شرایطی را تحت عنوان ارکان مسئولیت کیفری، در قوانین و مقررات خود وضع و به سیاست‌گذاری در این رابطه اقدام می‌کند.

عیسی امینی و الیاس نوعی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه‌ای با عنوان تکلیف مراقبت (و احتیاط) در حقوق ایران و انگلستان بررسی مسئولیت مدنی در انگلستان را در ۳ قواعد عام مسئولیت بیان می‌دارد و به کاوش و تحقیق در این سه مورد و مسئولیت مدنی در کشور انگلستان می‌پردازد.

۳- تعریف مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری

۳-۱- تعریف مسئولیت

در یک تقسیم‌بندی کلی مسئولیت را می‌توان به دودسته کلی تقسیم کرد. مسئولیت حقوقی و مسئولیت غیرحقوقی. شاخه‌های مسئولیت حقوقی عبارت‌اند از مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری و مسئولیت انتظامی شاخه‌های مسئولیت غیرحقوقی نیز عبارت‌اند از مسئولیت

اخلاقی که پاسخگویی در مقابل وجدان است. مسؤولیت اجتماعی که عبارت است از قضاوت ارزشی که مردم در خصوص فرد یا افراد خاصی به عمل می‌آورند و ممکن است آثاری مثل طرد فرد از جامعه به همراه داشته باشد؛ و مسؤولیت سیاسی که به معنی پاسخگویی دولت در مقابل مجلس و به‌طور کلی نمایندگان است.

۲-۲- تعریف و مفهوم واژه کیفری

در مورد واژه کیفری نیز در فرهنگ‌های موجود تعاریفی ارائه شده که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: مؤلف لغت‌نامه دهخدا درباره واژه کیفری می‌گوید کیفر، مکافات، بدلی جزا و پاداش، عقوبت، عقاب و مجازات قانون است. هم‌چنین در یکی از فرهنگ‌های خارجی واژه Criminal که معادل انگلیسی واژه کیفری است به‌صورت زیر تعریف شده است آنچه به حقوق ناظر به جرائم یا اجرای عدالت کیفری؛ وابسته یا مرتبط باشد. در این تعریف نویسنده بیشتر مفهوم اصطلاحی را مدنظر قرار داده است. می‌توان بر این باور بود که معانی لغوی اجزا و کلمات تشکیل‌دهنده اصطلاح مبانی مسؤولیت کیفری که عموماً مترادف بامعنای عرفی آن‌ها است از مفهوم حقوقی آن در واقع پایه‌های را می‌ماند که مفهوم تأسیس مسؤولیت کیفری بر آن‌ها استوار گردیده است.

۳-۳- مسؤولیت کیفری در فقه

معنای مسؤولیت کیفری در شرع اسلام آن است که انسان نتایج آن دسته از اعمال ممنوعه‌ای را که با اختیار و آگاهی از محتوا و نتایجشان ارتکاب نموده؛ تحمل کند؛ بنابراین، چنانچه کسی فاقد اراده است مثل مکره یا شخصی که در حال اغما مرتکب عمل ممنوع (حرام) شده باشد، از نظر کیفری مسئول نخواهد بود و کسی که در جریان عمل منع شده اراده داشته، ولی به ماهیت آن فعل آگاهی نداشته باشد مثل طفل و مجنون نیز از نظر کیفری مسئول قلمداد نخواهد شد. پس مسؤولیت کیفری در شریعت مبتنی بر سه رکن است اول آن که انسان عمل ممنوعه‌ای را به انجام رسانده باشد؛ دوم آن که عمل مرتکب توأم با اختیار باشد و سوم آن که فاعل به ماهیت عمل ارتكابی خویش آگاهی داشته باشد. وقتی این سه رکن جمع شوند مسؤولیت جزایی نیز پدید می‌آید و تا هنگامی که یکی از آن‌ها مفقود باشد، مسؤولیت جزایی نیز وجود نخواهد داشت.

۴-۳- تعریف و مفهوم مسؤولیت کیفری از دیدگاه حقوقدانان

به‌طور کلی باید گفت الزام شخص به پاسخگویی در برابر تعرض به دیگران، خواه به جهت حمایت از حقوق فردی صورت گیرد و خواه به‌منظور دفاع از جامعه تحت عنوان مسؤولیت کیفری یا مسؤولیت جزایی مطرح می‌شود.

موضوع حقوق جزای عمومی جرم و مجازات است صرف ارتکاب فعل مادی جرم و یا حتی اجتماع ارکان سه‌گانه برای توجه اتهام به مجرم و تحقق مسؤولیت کیفری او کفایت نمی‌کند بلکه باید دارای اهلیت تحمل کیفر باشد. اهلیت کیفری بر دو رکن ادراک و اختیار استوار شده است و مسؤولیت کیفری بدون این دو صورت واقعی پیدا نمی‌کند؛ بنابراین ممکن است متهم همه‌ی شرایط لازم ارتکاب جرم را داشته باشد ولی به علت زوال عقل یا اجبار و اکراه قابلیت تحمل کیفر را نداشته باشد از این را مسؤولیت کیفری را حلقه واسطه بین جرم و مجازات هم تلقی کرده‌اند شرط اساسی مسؤولیت اهلیت کیفری است. لذا باید ارتکاب فعل مادی از ناحیه فاعل و رابطه ذهنی بین فعل و فاعل و قابلیت انتساب آن از سویی و شرایط و ارکان مسؤولیت کیفری از سوی دیگر محقق شود تا بتوان جرم را به مجرم منتسب و مجازات قانونی را بر وی تحمیل کرد. مسؤولیت کیفری مبتنی بر تقصیر است و هنگامی فرد از نظر کیفری مسئول شناخته می‌شود که نخست مرتکب تقصیر شده باشد.

۳-۵- تعریف مسئولیت مدنی

مسئولیت مدنی به معنای الزام به جبران ضرر و زیانی است که شخص با فعل یا ترک فعل خود به صورت مستقیم یا غیرمستقیم به دیگر وارد کرده و در هر موردی که شخص موظف به جبران خسارت دیگری باشد در برابر او مسئولیت مدنی دارد و یا به عبارتی در قبال او ضامن است؛ بنابراین مسئولیت مدنی هنگامی به وجود می‌آید که شخصی ملزم به ترمیم نتایج خساراتی باشد که به دیگر وارد کرده است. هرگاه بر اثر کردار و رفتار فرد یا افرادی به دیگر فرد یا افراد جامعه خسارتی وارد آید مسئولیت مدنی تحقق می‌یابد و به عبارت ساده از مسئولیت مدنی به عنوان زیان خصوصی می‌توان نام برد.

۴- تفاوت‌های مسئولیت کیفری و مسئولیت مدنی

۴-۱- ارکان مسئولیت کیفری

مسئولیت کیفری بر دو رکن اساسی تقصیر فعل مجرمانه و اهلیت کیفری استوار است. بدون ارتکاب خطای کیفری و تقصیر در معنای اعم و اخص یا داشتن اهلیت کیفری، مسئولیت کیفری متصور نیست و صرف ارتکاب خطای تقصیر برای تحقق مسئولیت کیفری کفایت نمی‌کند بلکه باید بین نتیجه مجرمانه رابطه سببیت وجود داشته باشد این رابطه سببیت یا اسناد مادی است؛ یعنی عمل از نظر مادی به مرتکب نسبت داده شود اسناد مادی هم به‌تنهایی برای احراز مسئولیت کیفری کافی نیست بلکه باید اسناد معنوی هم وجود داشته باشد یعنی فاعل در شرایطی مرتکب عمل مادی شده باشد که از قوه عقل و ادراک و آزادی اراده و آگاهی به عمل غیرقانونی برخوردار باشد.

ارکان مسئولیت کیفری عبارت‌اند از ۱. ادراک بلوغ سن (عقل علم به قانون آگاهی) و اختیار که به شرایط اهلیت کیفری معروف هستند ۲. تقصیر به معنای اعم و اخص ۳. رابطه سببیت (علیت) بین فعل مجرمانه و نتیجه فعل مجرمانه.

۴-۲- ارکان اهلیت کیفری

۴-۲-۱- بلوغ (سن)

اولین شرط مسئولیت جزائی آن است که شخص به سن معینی رسیده باشد شعور و اراده انسان تابع سن اوست و به همین جهت مسئولیت کیفری از سن معینی شروع می‌شود. قانون مجازات عمومی ایران نیز که از قانون فرانسه اقتباس شده بود و با نگاهی به مقررات شرعی سه گروه سنی را برای اطفال تعیین کرد: ۱. اطفال کمتر از ۱۲ سال که دوره‌ی کودکی و عدم تمییز مطلق بود. ۲. اطفال بین ۱۲ تا ۱۵ سال که دوره‌ی طفولیت و عدم تمییز نسبی است. ۳. افراد بین ۱۵ تا ۱۸ سال. در قانون مجازات عمومی مسئولیت کیفری اشخاص موکول به تحقق دو شرط تمییز و بلوغ است. دادگاه برای تعیین مجازات سن طفل را در حین ارتکاب جرم در نظر می‌گرفت و آزادی کامل در تعیین و تشخیص سن متهم با هر وسیله‌ی ممکن داشت.

۴-۲-۲-عقل

با بررسی موارد مربوط به حدود و قصاص که مشتمل بر واژه عقل یا عاقل است عقل؛ یعنی فعالیت طبیعی قوه عاقله مراد از عاقل کسی است که قوای ادراکی او در روند عادی و طبیعی فعالیت کرده و مبتلابه اختلال و نابسامانی نیست مؤید این برداشت تقابلی است که قانون‌گذار بین این دو واژه با واژه‌های جنون و مجنون افکنده است و می‌دانیم مجنون کسی است که قوای ادراکی او در فعالیت‌های خود مغشوش و نابسامان است.

۴-۲-۳-ادراک

ادراک در حقوق جزا به معنای قدرت و توانایی بر درک و تمییز ماهیت افعال و آثار و تبعات اخلاقی یا اجتماعی که بر آن‌ها بار می‌شود بکار رفته است. این توانایی مستقیماً به وضعیت ذهنی و عقلی شخص برمی‌گردد فارغ از اینکه به یک رفتار مجرمانه مبادرت کرده باشد و یا حتی صرف‌نظر از اینکه رابطه ذهنی و روانی سرزنش باری میان او و رفتار مجرمانه برقرار گردد.

رشد جزایی که به خصیصه تکامل‌پذیری عقل مربوط می‌شود در حقوق جزا به مقطعی از فرآیند تکامل جسمی و عقلی انسان اطلاق می‌شود که از آن مقطع به بعد شخص در برابر جرائم ارتكابی دارای مسؤولیت جزایی و برخوردار از اهلیت جزایی گردد.

۴-۳-ارکان مسؤولیت مدنی

۴-۳-۱- ضرر

ضرر در اصطلاح یعنی هر جا که نقصی اموال ایجاد شود یا منفعت مسلمی از دست برود یا به سلامت و حیثیت و عواطف شخص لطمه‌ای وارد آید می‌گویند ضرری به بار آمده است. اصطلاح ضرر و خسارت هرچند در عرف و عبارات حقوقدانان ما به یک معنی به کار رفته است و در عمل استفاده از هر یک از آنان را به جای یکدیگر تجویز نموده‌اند ولی بین آن‌ها اندکی اختلاف است؛ زیرا خسارت در دو معنی به کار رفته است. یکی به معنی مالی است که باید از طرف کسی که باعث ایراد ضرر مالی به دیگری شده به متضرر پرداخت شود و در معنی دوم که مترادف ضرر و زیان است؛ که به انواع ضرر مالی و، اقتصادی ضرر معنوی و ضرر بدنی تقسیم شده است.

۴-۳-۲-تقصیر

در حقوق مدنی تقصیر عبارت است از ترک عملی که شخص ملزم به انجام آنست یا ارتكاب عملی که انجام دادن آن شده است، قسمت نخست را تفریط و قسمت دوم را تعدی می‌نامند. واژه تقصیر در حقوق جزا و متون حقوقی به دو معنای متفاوت بکار رفته است به معنای اخص که منحصر به بی‌احتیاطی و غفلت بوده در نقطه مقابل قصد مجرمانه بکار رود. بسیاری از نویسندگان حقوق جزا این معنا از تقصیر را تحت عنوان خطای غیر عمدی و احیاناً خطای جزایی معرفی کردند. به معنای اعم عبارت از رابطه خاص روانی و ذهنی که بین فاعل و جرم برقرار می‌شود. یکی از علل تمایز تقصیر در حقوق کیفری در مقایسه با حقوق مدنی ناشی از تقسیم‌بندی مختلف جرائمی نظیر صدمات بدنی و قتل هست. در حقوق ایران هرچند قانون‌گذار به سه قتل اصلی عمد، شبه عمد و خطای محض اشاره نموده است لیکن تمایز آن‌ها اصولاً به دلیل تفاوت جوهری در تقصیر ارتكابی است. تفاوت در ماهیت ضمانت اجرای برخی از جرائم نیز می‌تواند از علل تمایز تقصیر مدنی

و کیفری باشد؛ چون مجازات حبس، نوعی ضمانت اجرای شدید است کافی نیست که به محض تحقق تقصیر مدنی این مجازات تحمیل شود، بلکه باید عمل مرتکب آن چنان شدت و قصور داشته باشد که شایسته این برخورد باشد.

۴-۳-۳- قابلیت اسناد و رابطه سببیت

رابطه سببیت و قابلیت اسناد علی‌رغم ارتباط و تطبیق در بسیاری مصادیق، دارای تفاوت ماهوی باشند. مفهوم اول به دنبال ترسیم خط ارتباطی بین عمل شخص با نتیجه یا نقض قاعده و هنجار اجتماعی است و مفهوم دوم درصدد تحمیل نتایج این رابطه بر شخص می‌باشد. به عبارت دیگر وقتی رابطه سببیت بین عمل و نتیجه احراز شد آنگاه سخن از قابلیت اسناد میان می‌آید. علی‌رغم این تفاوت ماهوی که آثاری قابل توجه نیز دارد گاه از قابلیت اسناد و انتساب برای رابطه سببیت و پیوند میان فعل و نتیجه استفاده شود.

مفهوم مسؤولیت مدنی که جبران‌کننده خسارت وارده به اشخاص و اموال می‌باشد، در ابتدای حیات و تاکنون، تفاوت ماهوی میان نوع اعمال زیان‌بار و تقصیر اشخاص قرار نداده است در عین حال که حقوق جزا در اثبات رابطه سببیت نسبت به مواردی سخت‌گیر است لکن می‌توان نوعی گسترش این مفهوم را نیز مشاهده کرد.

اختلاف میان حقوق مدنی و کیفری این است که حقوق مدنی یک قاعده شبه مطلق در این باره مقرر دارد به این معنی که در صورت نبود رابطه سببیت میان خطا و زیان مسؤولیتی نیز نخواهد بود. چراکه عدالت مجاز نمی‌داند، شخص مسئول جبران زبانی باشد که فعل او سبب آن نبوده است، اما حقوق کیفری اگرچه بر پایه همین قاعده است آن را به گونه مطلق نمی‌پذیرد.

تفاوت حقوق مدنی و کیفری این است که اگرچه رابطه سببیت در حقوق مدنی و کیفری نقش به سزایی در ترسیم اندازه مسؤولیت دارد و این نقش با نفی مسؤولیت از نتایجی جلوه می‌یابد که میان آن‌ها و فعل، رابطه سببیت وجود ندارد یعنی اگر فعل، شخص سبب نتیجه نباشد مسؤولیت کیفری یا مدنی ندارد اما تنها رابطه سببیت به این نقش نمی‌انجامد، بلکه رکن معنوی نیز دامنه مسؤولیت را روشن می‌کند.

۵- سیاست‌گذاری مسؤولیت کیفری و مسؤولیت مدنی در حقوق ایران و انگلستان

۵-۱- سیاست‌گذاری مسؤولیت کیفری بر مبنای سن

سن عامل تعیین‌کننده‌ای در رفتار و کردار انسان محسوب می‌شود چندان که هر دوره سنی به لحاظ ویژگی‌های خاص روانی و جسمانی خود آثار جامعه‌شناختی و حقوقی متفاوتی برای فرد به همراه دارد. سن از نظر حقوقی متغیر مهمی محسوب می‌شود و وضعیت حقوق و تکالیف افراد و پیامدهای آن در رشته‌های مختلف حقوق مدنی حقوق کار حقوق اساسی حقوق، سیاسی حقوق کیفری و... بر اساس ادوار سنی مشخص و تعریف می‌شود.

سن با رشته‌های مختلف علوم جنایی نیز رابطه دارد حقوق کیفری عمومی در باب مسؤولیت کیفری از یک سو تابعان (مطلق) خود را از بین کودکان و نوجوانان با میزان پاسخگو بودن آنان در ادوار سنی مختلف تعیین و مشخص می‌کند و سرانجام به تعریف و پیش‌بینی ضمانت‌های ویژه جرائم اطفال می‌پردازد چنان که امروزه کیفرشناسی اطفال و نوجوانان نیز موضوعیت پیدا کرده است. سیاست‌گذاری مسؤولیت کیفری بر مبنای سن شامل سیاست عدم مسؤولیت کیفری، سیاست مسؤولیت کیفری نسبی و سیاست مسؤولیت کیفری مطلق است.

۵-۲- سیاست عدم مسئولیت کیفری

در چنین سیاستی نظام‌های حقوقی یک سنی را به‌عنوان حداقل سن مسئولیت کیفری تعیین می‌نمایند به‌طوری‌که اشخاص زیر آن سن تعیین‌شده فاقد مسئولیت کیفری شناخته می‌شوند. در سیاست‌گذاری جنایی اغلب کشورها تحت تأثیر مکتب نئوکلاسیک با پذیرش تفاوت و تمایز بین اطفال و بزرگسالان تعدیل مجازات اطفال از طریق موارد مخفف صورت می‌پذیرد. این مکتب موجب شده عدم مسئولیت کیفری تا سن معینی در قوانین کیفری پیش‌بینی شود. اطفال و نوجوانان معارض قانون در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به سه گروه کلی تقسیم‌شده‌اند: ۱. اطفال کمتر از ۹ سال که فاقد مسئولیت کیفری هستند. ۲. اطفال و نوجوانانی که در زمان ارتکاب جرم، ۹ تا ۱۵ سال قمری دارند. ۳. نوجوانانی که در زمان ارتکاب جرم ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی دارند. مقنن ایرانی در سیاست‌گذاری نوین خود برای اشخاص زیر ۹ سال که مسئولیت کیفری برای آن‌ها تحمیل نمی‌شود هیچ تصمیمی در نظر نگرفته است و به نظر می‌رسد، این یکی از خلأهای سیاست‌گذاری در حوزه حقوق کیفری است.

در حقوق انگلستان، بخش ۵۰ از قانون کودکان و افراد جوان ۱۹۳۳، سن مسئولیت کیفری را از ۷ سالگی به ۸ سالگی افزایش داد؛ و همچنین قانون عدالت کیفری ۱۹۶۳ این سن را به ۱۰ سالگی افزایش داد و قانون کودکان و افراد جوان ۱۹۶۹ افزایش این سن را به ۱۴ سالگی پیشنهاد داد؛ اما این بخش از قانون ۱۹۶۹ هرگز تبدیل به یک قانون رسمی نشد. اکنون حداقل سن مسئولیت جزایی در انگلستان و ولز ۱۰ سالگی است. در رابطه با پایین بودن حداقل سن مسئولیت کیفری در انگلستان دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده V علیه UK پس از مواجهه با سن بسیار پایین متهم اعلام کرد که پایین بودن بیش‌ازحد حداقل سن مسئولیت کیفری موجب رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز تحت کنوانسیون اروپایی می‌شود.

۵-۳- سیاست‌گذاری مسئولیت کیفری بر مبنای رشد کیفری

کلمه رشد در لغت معانی مختلفی دارد، از جمله اینکه در برخی کتب لغت رشد (به ضم راء و سکون شین) با رشد به فتح راء و فتح شین به معنای هدایت است که در مقابل «غی» به معنای گمراهی و ضلالت و اعتقاد به امر فاسد است؛ اما برخی از اهل لغت به این عقیده‌اند که رشد و رشد با یکدیگر متفاوت‌اند؛ زیرا اولی به معنای صلح و دومی به معنای استقامت در دین است. رشد از منظر حقوق کیفری رسیدن به مرحله‌ای است که فرد تشخیص و تمییز افعال و اقوال خود را دارا باشد و درک درستی از قبح و حسن اوامر و نواحي قانونی و اجتماعی پیدا کند.

امور کیفری نسبت به امور مدنی از حساسیت و اهمیت بیشتری برخوردار است شارع مقدس در امور مدنی، عدم رشد را مانع تصرفات مالی می‌داند و درواقع از این طریق نوعی حمایت حقوقی از سفیه به عمل می‌آورد شخصی که نمی‌تواند تشخیص دهد عمل وی جرم است یا دیوانه که او نیز نمی‌تواند تشخیص دهد عملش جرم است تفاوتی ندارد اگر چنین شخصی را که قدرت تشخیص ندارد بتوان مجازات نمود، لازم است که شخص دیوانه را نیز بتوان مجازات نمود؛ زیرا در مجازات تشخیص مجرم است و با عدم تشخیص نباید او را مجازات کرد.

۵-۴- پذیرش رشد جزایی در سیاست تقنینی نوین ایران

برای اولین بار بعد از پیروزی انقلاب در ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ رشد کیفری جامعه قانونی به تن کرد این وضع حقوقی قبل از پیروزی انقلاب در حقوق ما دارای سابقه بوده است. ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد مسئولیت کیفری تنها زمانی محقق است که فرد حین ارتکاب جرم عاقل بالغ و مختار باشد به‌عبارت‌دیگر، ماده فوق به این مورد اشعار دارد که افراد نابالغ مبری از

مسئولیت کیفری خواهند بود در قانون مجازات اسلامی برای اطفال نابالغ بزه کار فقط اقدامات تأمینی و تربیتی پیش‌بینی شده است. ماده ۱۴۷ در این مورد می‌گوید: در مورد افراد نابالغ بر اساس مقررات این قانون اقدامات تأمینی و تربیتی اعمال خواهد شد. این مورد یکی از موارد بارز مزیت قانون مجازات ۱۳۹۲ بعد از انقلاب است. نقطه قوت دیگر قانون مذکور پذیرش رشد کیفری است در قانون مجازات ۱۳۹۲ آمده است که اشخاصی که به سن بلوغ رسیده‌اند ولی سن آن‌ها کمتر از ۱۸ سال است اگر ماهیت عمل انجام‌شده را درک نکنند در جرائم موجب حد و قصاص مجازات نمی‌شوند

۵-۵- مسموع بودن دفاع عدم رشد

در سیاست کیفری انگلستان علی‌رغم حذف اماره عدم رشد به موجب قانون جرم و بین نظمی هنوز هم برخی از حقوقدانان و قضات به قابلیت استماع دفاع عدم رشد نظر دارند. ماده ۴۰ کنوانسیون سازمان ملل متحد در زمینه حقوق کودکان هر دولتی را ملزم می‌دارد که یک حداقل سنی را برای مسئولیت جزایی تعیین کنند. موضوع مهمی که در ماده ۱۷ قواعد یکن نیز اشاره شده است این است که آیا یک کودک با توجه به ذات و ماهیت کودکی‌اش، می‌تواند به واسطه رفتارش مسئول شناخته شود؟ همسو با این، قانون کمیته ملل متحد در زمینه حقوق کودکان به احزاب دولتی توصیه کرده است که سن مسئولیت کیفری را در کشورهای خود تا سن ۱۲ سالگی به عنوان حداقل سن مسئولیت کیفری افزایش دهند. به هر حال، دیوان اروپایی حقوق بشر به ضرورت تغییر در حداقل سن مسئولیت کیفری در اروپا و پایین بودن سن ۱۰ سالگی به عنوان سن مسئولیت کیفری در انگلستان نظر داد. حقوقدانان انگلیسی معتقدند، عدالت سیستم جوانان در انگلستان باید به صورت عاجل به دنبال پیروی از همسایگان اروپایی خود باشد و سنین مسئولیت کیفری را بالاتر تعیین کند؛ چراکه از سال ۱۹۹۷ افزایش قابل ملاحظه‌ای در میزان بزهکاران جوانی که مورد پیگرد قانونی می‌گیرند، وجود داشته است.

۵-۶- بررسی مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم در مسئولیت مدنی

طبق قانون شخصی که از وقوع جرمی متحمل ضرر و زیان شده و آن را مطالبه می‌کند مدعی خصوصی نامیده می‌شود. ضرر و زیان‌های ناشی از جرم عبارت است از ضرر و زیان مادی که در نتیجه ارتکاب جرم حاصل شده است و همچنین منافعی که ممکن‌الاحصول بوده و در اثر ارتکاب جرم، مدعی خصوصی از آن محروم و متضرر می‌شود.

۵-۶-۱- ضرر و زیان‌های مادی

منظور از ضرر و زیان‌های مادی خساراتی است که بر اثر ارتکاب جرم به اموال و دارایی مجنی علیه وارد می‌شود و به صورت کاهش دارایی مثبت و یا افزایش دارایی منفی متجلی می‌گردد؛ بنابراین تخریب مال غیر، خارج ساختن مال از تصرف مالک در اثر سرقت یا کلاهبرداری و نیز هزینه‌های صورت گرفته به منظور درمان جراحات ایجاد شده در اثر جرم، همگی ضرر و زیان‌های مادی بشمار می‌روند. باید بین جبران ضرر و زیان ناشی از جرم و استرداد اموال و اشیای ناشی از جرم قائل به تفکیک شد چراکه جبران ضرر و زیان ناشی از جرم نیازمند تقدیم دادخواست است در حالی که در مواردی که قانون‌گذار تعیین تکلیف اشیای ناشی از جرم و یا به کار گرفته شده برای ارتکاب جرم یا اعاده وضع به حال سابق را به عهده مقام قضایی نهاده است، نیازی به تقدیم دادخواست ضرر و زیان و طرح دواى خصوصی نیست. برخی از حقوقدانان در تفسیر جامع‌تری، ضرر و زیان‌های مادی را به ضرر و زیان مالی و ضرر و زیان وارده به سلامتی و جان مجنی‌علیه تقسیم می‌نمایند و ضرر و زیان مالی را مربوط به ضرر و زیان ناشی از جرائم علیه اموال و ضرر و زیان وارده به سلامتی و جان مجنی‌علیه را مربوط به جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص می‌دانند.

۵-۶-۲- شرایط ضرر و زیان

برای اینکه زیان دیده از جرم بتواند دعوی خصوصی خود را در دادگاه جزایی طرح کند، مطرح بودن پرونده‌ی کیفری کافی نیست بلکه باید دعوی او برای جبران خسارتی باشد که از جرم ناشی شده است. شرایط ضرر و زیان ناشی از جرم عبارت است از: ضرر و زیان ناشی از جرم باشد، قابل مطالبه باشد، مسلم باشد، مستقیم باشد و جبران نشده باشد. لذا موضوع قرار تأمین خواسته در آیین دادرسی کیفری، ضرر و زیان ناشی از جرم می‌باشد و ضرر و زیان ناشی از جرم یا ضرر و زیان مادی است و یا منافع ممکن‌الحصول.

خسارات ناشی از جرم به این معنا است که جرمی به وقوع پیوسته و مجنی‌علیه (کسی که جرم علیه واقع شده) متحمل خسارتی شده است. خسارات ناشی از جرم به سه دسته زیان‌های مادی (خسارت به جان و مال)، معنوی (ضرر به حیثیت و آبرو) و عدم‌النفع تقسیم می‌شوند. خسارت عدم‌النفع زمانی به وقوع می‌پیوندد که مجنی‌علیه می‌تواند از طریق مشروع درآمدی به دست آورد؛ اما ارتکاب جرم از سوی مجرم باعث می‌شود تا او درآمد یا نفع مزبور را از دست بدهد و از این طریق، متحمل خسارتی شود.

۵-۶-۳- نحوه مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم در دادگاه

قانون برای جلوگیری از صدور تصمیم‌های متفاوت در موضوعاتی که منشأ واحد دارند، تسریع در رسیدگی، اجرای صحیح‌تر عدالت و استفاده از دلایل مشابه در دعوی عمومی و خصوصی، به شاکی خصوصی اجازه می‌دهد تا ادعای خود را به‌عنوان مدعی خصوصی در دادگاه (رسیدگی‌کننده به امر کیفری) طرح و اقامه دعوا کند. برای اینکه متضرر از جرم بتواند دعوای ضرر و زیان خود را در مقابل دادگاه اقامه کند، باید علاوه بر دارا بودن اهلیت، در طرح دعوا نیز ذی‌نفع باشد. در برخی مواقع، وراثت و قائم‌مقام‌های قانونی بزه دیده هم می‌توانند تحت شرایطی خسارت ناشی از جرم را مطالبه کنند؛ بنابراین اولاً باید گفت که خسارت ناشی از جرم قابل مطالبه است. ثانیاً این خسارت با اموال ناشی از جرم متفاوت است؛ چراکه اموال حاصل از جرم بدون نیاز به دادخواست به مالک آن برگردانده می‌شود؛ اما خسارات ناشی از جرم برای اینکه پرداخت شود، نیازمند تقاضای خسارت‌دیده است. خسارت مادی و معنوی نیز قابل مطالبه است، منافع ممکن‌الحصول را نیز می‌توان دریافت کرد؛ اما خسارت بر خسارت قابل مطالبه نیست.

۶- نتیجه گیری

در بسیاری جرم انگاری‌های کیفری هدف اصلی و اولیه حمایت از بزه دیده می‌باشد و در درجه اول جبران زیان‌های او را ملاک قرار داده‌اند حتی در جرم سنگینی مانند قتل عمد که نظم عمومی را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد، به نظر می‌رسد هدف اصلی جرم انگاری آن حفظ منافع فردی و تشفی خاطر زیان‌دیده است چنانکه سرنوشت قاتل به دستان خانواده مقتول سپرده می‌شود اگر بخواهند او را می‌بخشند، اگر بخواهند دیه می‌گیرند و اگر بخواهند قصاص می‌کنند.

از آنچه بیان شد، می‌توان نتیجه گرفت که حمایت از قربانیان جرم می‌تواند نقش اصلی را در کاهش پدیده‌های مجرمانه ایفا کرده و در تحقق عدالت کیفری، بازسازی شخصیت بزه دیده و تأمین خسارت‌های مادی و معنوی وی تأثیرگذار باشد. سازمان ملل نیز با تأییدپذیری از جنبش‌های حمایت از بزه دیدگان و مؤسسات وابسته به آن‌ها، قوانین و سازوکارهای قضایی-دولتی و عرفی-را تحت عنوان «اصول اساسی عدالت برای بزه دیدگان و قربانیان سوءاستفاده از قدرت» حاوی ۲۱ ماده، در راستایی حمایت از حقوق بزه دیده‌گان و تسکین ناملایمات آنان وضع کرده و دولت‌ها را ملزم به رعایت آن نموده است، اما در عمل چندان موفق نبوده‌اند، زیرا اولاً، این قوانین بیشتر بر بعد شکلی حمایت از حقوق بزه دیدگان و فرآیند دادرسی آن‌ها تکیه دارد تا جنبه ماهوی و ثانیاً، به دلیل منافع سیاسی کشورها و حاکم نبودن روح ارزش و معنویت کمتر موردپذیرش و استقبال کشورهای عضو قرار گرفته است.

قانون‌گذار نیز در ضمن مواد متعددی از قانون جزا حمایت از بزه دیده و ضرورت جبران خسارت و راهکارهای کاربردی آن را مطرح کرده است. موارد یادشده و مشابه آن حاکی از آن است که قانون‌گذار با توجه به مبانی دینی و عقیدتی عمیق در خصوص خسارت زدایی و تأمین حقوق بزه دیدگان از مرحله دادرسی گرفته تا صدور حکم و پس‌از آن توجه داشته است، اما مسلماً موارد فوق برای حمایت از بزه دیدگان و احقاق حقوق آنان ضروری ولی ناکافی است؛ زیرا در برخی موارد که مرتکب اصلی جرم شناخته نمی‌شود و یا در صورت شناسایی قادر به تأمین خسارت نیست و یا اگر قادر هم باشد بنا به دلایلی در دسترس نیست؛ قانون‌گذار راهکارهای جایگزین برای تأدیه خسارت بزه دیده از قبیل بودجه عمومی، بیمه اجباری و انجمن‌های حمایتی، ارائه نداده است.

References

1. Darabpour, M. (2008). General principles of civil liability in the legal system of England. *Judicial Legal Perspectives*, 44-45, 67. **[In Persian]**
2. Dehkhoda, A. (1998). *Dehkhoda Dictionary* (Vols. 10, 11, & 13, 2nd ed.). Tehran: University of Tehran Press. **[In Persian]**
3. Habibzadeh, M., & Mir Majidi, S. (2012). A comparative study of diminished responsibility in Iranian and English criminal law: Concept, foundations, and manifestations. *Comparative Legal Studies*, 16(4), 31-52. **[In Persian]**
4. Johnson, M. (1998). The criminal capacity of children. Retrieved from <http://www.legalaid.nsw.gov.au>
5. Noei, E. (2012). Duty of care (and caution) in Iranian and English law (Master's thesis). Islamic Azad University, Central Tehran Branch.
6. Penal Affairs Consortium. (1995). The doctrine of "Doli Incapax". London: Penal Affairs Consortium.
7. Sanders, J., et al. (1987). Doli Incapax review. Retrieved from <http://www.theshopfrnt.org/documents/AgeofCriminalResponsibility>
8. United Nations Committee on the Rights of the Child. (2007). General Comment No. 10: Children's rights in juvenile justice (CRC/C/GC/10). Vienna: UNCRC.
9. Civil Procedure Code of the Public and Revolutionary Courts (2000).
10. Criminal Procedure Code (2013). **[In Persian]**
11. Islamic Penal Code (2013). **[In Persian]**
12. Mehrara, N., & Norouzi, B. (2019). Policy-making of the elements of criminal responsibility in Iranian and English law with reference to the views of Imam Khomeini and other jurists. *Matin Scientific-Research Quarterly (Imam Khomeini and Islamic Revolution)*, 21(84). **[In Persian]**